

כוח העבודה והשכר

1. קווי ההתפתחות העיקריים

בראשית 1970 הגיע המשק לתעסוקה מלאה, לאחר שהאבטלה פחתה בהתמדה מאז המחצית השנייה של 1967. שיעור האבטלה¹ ירד בשנה זאת ל-3.8 אחוזים, לעומת 4.5 אחוזים ב-1969 ובהשוואה ל-3.6 אחוזים במומוצע בשנים 1961 עד 1965. השכר לשכיר² עלה ב-1970 במידה ניכרת לעומת השנה הקודמת, בכ-9 אחוזים³. ההוצאות על עבודה לשכיר עלו בכ-13 אחוזים, בגלל גידול רב בהוצאות הנלוות, בעיקר בתשלומי המעבידים לביטוח הלאומי. ב-1969 עלה השכר לשכיר ב-5 אחוזים. העלאות השכר, שהתרכזו, כנראה, במיוחד במחצית הראשונה של 1970, באו לאחר שנתיים של עלייה מתונה בשכר. רוב עליות השכר ב-1970 היו מוסדיות, היינו, נתחייבו מ"עסקת החבילה", להבדיל מאלה של השנתיים הקודמות, שבהן נבעו עליות השכר בעיקר מזחילת שכר.

האוכלוסייה בישראל מנתה 2,998 אלף נפש בסוף 1970, 2.7 אחוזים יותר מאשר בסוף השנה הקודמת. זהו גידול דומה לגידול שאירע ב-1969 וגם מקורות הגידול דומים. הריבוי הטבעי הגדיל את האוכלוסייה בכ-2 אחוזים והעלייה הגדילה את האוכלוסייה ב-0.7 אחוז נוסף. תופעה בולטת ב-1970 היא ירידה גדולה במספר היורדים מהארץ; מספרם היה נמוך במידה רבה ממספר היורדים בכל שנה מאז קום המדינה.

מספר השייכים לכוח העבודה האזרחי עלה ב-1.1 אחוז, פחות מהעלייה באוכלוסייה בגיל העבודה, והדבר התבטא בירידה בשיעור ההשתתפות בכוח העבודה האזרחי⁴. שיעור ההשתתפות הסתכם ב-49.3 אחוזים ב-1970, לעומת 50.1 אחוזים ב-1969 וכ-53 אחוזים בשנים 1960 עד 1966. הירידה הנמשכת בשיעור ההשתתפות, למרות העלייה באפשרויות להשיג עבודה, עם הגיע המשק לתעסוקה מלאה, מוסברת ברובה בעלייה בשיעור הלמידה ובגידול מספר המשרתים⁵. בצבא

מספר המועסקים הישראליים גדל בשיעור של 1.8 אחוז, קצת יותר מאשר הגידול במספר השייכים לכוח העבודה. הדבר התאפשר עקב הירידה בשיעור האבטלה. מספר המועסקים המקומיים, הכולל את המועסקים מהשטחים, גדל בשיעור של 2.9 אחוזים, בגלל גידול רב במספר המועסקים מהשטחים. תוספת המועסקים מהשטחים היוותה, כנראה, יותר משליש מכלל תוספת המועסקים

¹ שיעור האבטלה הינו אחוז מחפשי העבודה הבלתי מועסקים מתוך השייכים לכוח העבודה האזרחי. מחפשי העבודה הבלתי מועסקים הם בני 14 ומעלה שלא עבדו וחפשו עבודה באופן פעיל. השייכים לכוח העבודה האזרחי הם בני 14 ומעלה, שהיו מועסקים או מחפשי עבודה בלתי מועסקים.

² הדיון בפרק זה אמור לגבי מועסקים ישראליים, אלא אם צויין אחרת.

³ קיימות השנה סתירות רבות בין העליות בשכר המתקבלות ממקורות שונים במספר ענפים.

⁴ שיעור ההשתתפות בכוח העבודה האזרחי מוגדר כאחוז השייכים לכוח העבודה האזרחי מתוך האוכלוסייה בגיל העבודה. האוכלוסייה בגיל העבודה מורכבת מבני 14 ומעלה.

⁵ המשרתים בצבא החובה והקבע אינם כלולים בכוח העבודה האזרחי.

הארכולוגיה ותכונות כוח העבודה, 1968 עד 1970

ממוצעים שנתיים			העלייה או הירידה (-) השנתית הממוצעת		ממוצעים חצי שנתיים			העלייה או הירידה (-) החצי שנתי הממוצעת	
1968	1969	1970	מ"ל-1968 ל-1969	מ"ל-1969 ל-1970	xii-vii	1970	1969	מ"ל-vii- vi-1970	מ"ל-vii- vi-1970
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
(אלפים)			(אחוזים)		(אלפים)			(אחוזים)	
2,806.5	2,879.1	2,957.2	2.6	2.7	2,899.6	2,937.2	2,977.2	1.3	1.4
1,928.1	1,977.8	2,032.2	2.6	2.8	1,993.2	2,020.1	2,044.4	1.3	1.2
969.9	990.1	1,001.3	2.1	1.1	997.4	991.9	1,010.8	-0.6	1.9
34.6	34.4	33.9	—	—	34.4	33.8	34.0	—	—
50.3	50.1	49.3	—	—	50.0	49.1	49.4	—	—
910.9	945.8	963.2	3.8	1.8	952.4	955.3	971.0	0.3	1.6
649.5	689.1	709.2	6.1	2.9	691.4	702.8	715.6	1.6	1.8
595	626	**683	5.2	9.1	—	—	—	—	—
593	619	**672	4.4	8.6	—	—	—	—	—
59.0	44.3	38.2	-24.9	-13.8	45.0	36.6	39.8	-18.7	8.7
6.1	4.5	3.8	—	—	4.5	3.7	3.9	—	—
5.0	12.0	22.0	140.0	83.3	14.0	21.0	23.0	50.0	9.5
915.9	957.8	985.1	4.6	2.9	966.4	976.2	994.0	1.0	1.8
1. האוכלוסייה הממוצעת									
2. האוכלוסייה בגיל העבודה									
3. כוח העבודה האזרחי									
4. באחוזים מכלל האוכלוסייה									
5. באחוזים מהאוכלוסייה בגיל העבודה									
6. מועסקים									
7. שכירים									
8. שכר לשכיר ישראלי * (ל"י)									
9. שכר לשכיר מקומי *** (ל"י)									
10. מחפשי עבודה בלתי מועסקים									
11. באחוזים מכוח העבודה האזרחי									
12. מועסקים מהשטחים									
13. סך הכול מועסקים מקומיים ***									

* בשעת כתיבת הדו"ח לא נמצאו עדיין אומדנים מתוקנים לחצאי שנה.

** נתוני 1970 נאמדו על סמך נתון ארצי לחדש דצמבר.

*** כולל המועסקים מהשטחים המוחזקים.

ה מקור: שורה 1: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירחון סטטיסטי לישראל, ינואר 1971.

שורות 2, 3, 6, 7, 10: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם 1971. נתוני סקרי כוח האדם מתייחסים לאוכלוסייה הישראלית בלבד.

שורות 8, 9: ממקורות הביטוח הלאומי, מנתני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. נתוני הביטוח הלאומי אינם כוללים תשלומים נלווים.

שורה 12: עיבודי בנק ישראל.

בישראל. עם הגיע המשק לתעסוקה מלאה, לא ניתן להגדיל את מספר המועסקים באותם שיעורים שהתקיימו בשנים 1968-1969. גם את מספר המועסקים מהשטחים בישראל, יהיה קשה יותר להגדיל בעתיד בגלל חלקם הגדול של המועסקים מן השטחים בישראל, מכלל כוח העבודה המצוי בשטחים ובגלל התעסוקה המלאה השוררת שם. השכר לשכיר והשכר לשעת עבודה עלו ב-1970 בשיעור רב יחסית, 9 ו-10 אחוזים בהתאמה, לעומת 1969, בהשוואה ל-5 ו-4 אחוזים בהתאמה ב-1969 לעומת 1968. נוסף על כך, חלו ב-1970 עליות גדולות במיוחד בתשלומים הנלווים של המעבידים ובעיקר בתשלומים לביטוח הלאומי, כך שהוצאות העבודה עלו, כנראה, ב-13 אחוזים לשכיר וב-14 אחוזים לשעת עבודה. אם נכלול בין השכירים את המועסקים מהשטחים נמצא גידול נמוך במקצת בשכר לשכיר, בגלל גידול משקלם של המועסקים מהשטחים שברובם הינם עובדים בלתי מקצועיים ושכרם נמוך מן הממוצע.

עליות השכר ב-1970 נבעו רובן מ"עסקת החבילה". לאחר שנתיים של מדיניות הקפאת שכר ולאחר שנוצרו תביעות וציפיות לעליות שכר, לקראת חידוש הסכמי העבודה בראשית 1970, נחתמה "עסקת החבילה", על מנת למנוע עליות גדולות מדי בשכר ובהכנסה הפנויה, שהיו עלולות לערער את מצב מאזן התשלומים ואת האפשרות להגדיל את הצריכה הבטחונית. לפי "עסקת החבילה" קיבלו השכירים פיצוי בעד התייקרות, בשיעור 4 אחוזים משכר היסוד עד לתקרה של 700 ל"י. כמו-כן שולמה תוספת שכר בשיעור 4 אחוזים מהשכר הכולל. תוספת זו שולמה לרוב השכירים באגרות חוב, לאחר תשלום מס הכנסה החל על תוספת זו (בעלי שכר נמוך קיבלו את מלוא התוספת במוזמן). המעבידים הגדילו את הוצאותיהם על עבודה מעבר לזאת, שכן נדרשו להגדיל תשלומיהם לביטוח הלאומי בכ-5 אחוזים מהשכר ולקנות איגרות חוב בשיעור 4 אחוזים מהשכר. תוספת ההוצאות בגין קניית איגרות החוב מוערכת בכאחוז מהשכר, על סמך אומדן הריבית שהמעבידים נדרשים לשלם בממוצע על ההלוואות שהם לוקחים, בהשוואה לשיעור הריבית שנושאות איגרות החוב הללו.

עליות השכר התרכזו, כנראה, במיוחד במחצית הראשונה של 1970. אף כי היה מקום לעליית שכר מסוימת, בגלל העלייה ברווחים ב-1969, היו כנראה, עליות בהוצאות העבודה במחצית זו גבוהות מכדי שיוכלו להיספג ע"י היצרנים ללא פגיעה ניכרת ברווחיותם, לפחות בענפים או במפעלים מסוימים. עם זאת, הסכימו היצרנים ב"עסקת החבילה" להמנע מעליית מחירים. באוגוסט הועלו מיסי עקיפין והוכרה זכותם של היצרנים להעלות מחירים. בהזדמנות זו של עליית מחירים בגין העלייה במיסים, באו לידי ביטוי גם הלחצים מצד עליות הוצאות העבודה. ואכן היו ענפים שבהם עלו המחירים, אף כי, לא חלה אצלם עלייה במיסים.

שיעור האבטלה הגיע ב-1970 ל-3.8 אחוזים בהשוואה ל-4.5 אחוזים ב-1969. ב-1970 הגיע איפוא המשק לתעסוקה מלאה. אינדיקטור נוסף על רמת האבטלה — הממוצע היומי של המובטלים¹ — מורה, שהמשק הגיע לתעסוקה מלאה כבר ב-1969. ב-1970 היה הממוצע היומי של המובטלים (מבוגרים ונוער) 2,211, פחות מאשר בשנה הקודמת והרבה פחות מאשר בשנות הגאות, במחצית הראשונה של שנות השישים. ב-1970, כמו בשנה הקודמת, לא התקיימה אבטלה איזורית. עם היעלמות האבטלה הנובעת מחוסר ביקוש מצרפי מספיק והאבטלה האזורית, חוסלו העבודות היוזמות לקראת סוף השנה.

המעבר לתעסוקה מלאה והחיכוכים שליוו את תחתיתה על הסכמי השכר ב-1970, גרמו לעלייה גדולה במספר השביתות ובמספר ימי העבודה שאבדו כתוצאה מכך.

¹ הממוצע היומי של המובטלים מקורו ברישום המובטלים בשרות התעסוקה.

2. האוכלוסייה וכוח העבודה האזרחי

א. האוכלוסייה והעלייה

בסוף 1970 מנתה אוכלוסיית ישראל 2,998 אלף נפש, 2.7 אחוזים יותר מאשר בסוף השנה הקודמת. גם ב-1969 היה גידול דומה באוכלוסייה. ב-1968 גדלה האוכלוסייה ב-2.3 אחוזים וב-1967 ב-1.9 אחוז (ללא ירושלים המזרחית). התנודות שחלו בגידול האוכלוסייה בשנים האחרונות נובעות בעיקר מתנודות בעלייה, שכן שיעור הריבוי הטבעי היה יציב למדי ב-10 השנים האחרונות, ברמה של כ-1.9 אחוזים. עם זאת, ניכרת בשנתיים האחרונות עלייה קלה בשיעור הריבוי הטבעי, הנובעת מעלייה קלה בשיעור הילודה באוכלוסייה היהודית. ב-1970 הגיע שיעור הריבוי הטבעי לכ-2.0 אחוזים.

לוח ט' - 2

האוכלוסייה הקבועה בסוף השנה, לפי מקורות גידולה, 1962 עד 1970

1970*	1969*	1968*	1967*	1966	1965	1962 1964	
							האוכלוסייה בסוף התקופה
2,998	2,919	2,841	2,776	2,657	2,598	2,526	(אלפים)
79	78	65	119	59	72	97	הגידול השנתי (אלפים)
2.7	2.7	2.3	4.5	2.3	2.9	4.2	הגידול השנתי (אחוזים)
							מזה :
0.7	0.8	0.5	0.2	0.3	0.9	2.2	עלייה
2.0	1.9	1.8	1.7	2.0	2.0	2.0	ריבוי טבעי

* החל מ-1967 הנתונים כוללים את מזרח ירושלים.
מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירחונים סטטיסטיים לישראל.

מספר העולים נטו (מספר העולים בניכוי מספר היורדים) הסתכם ב-1970 ב-20 אלף, כמו ב-1969. ב-1968 היה מספר העולים נטו 12 אלף וב-1967, שהיתה שנת שפל בעלייה, 6 אלפים. מספר העולים ברוטו הסתכם ב-1970 בכ-23 אלף לעומת 27 אלף בשנה הקודמת. מספר היורדים הסתכם איפוא ב-1970 בכ-3 אלפים, לעומת 6 אלפים בשנה הקודמת ויותר מכך בכל שנה אחרת מאז קום המדינה.

מספר העולים לישראל, שהיה בשפל ב-1966 וב-1967, החל לעלות מ-1968 והתייצב בשנים 1969 ו-1970 ברמה של כ-25 אלף נפש.

נוסף על 23 אלף העולים, באו לארץ ב-1970 15 אלף עולים בכוח, כלומר תושבים ארעיים המגיעים לארץ כדי לבחון את האפשרות להשתקע בה. ב-1969 היה מספרם של העולים בכוח 13 אלף. העלייה המגיעה לישראל מאז מלחמת ששת הימים, שונה מגלי העלייה שהגיעו קודם. זו היא עלייה שבאה בעיקרה מארצות הרווחה, ואין היא מונעת ע"י רדיפות או תנאים פוליטיים וכלכליים קשים. לפני מלחמת ששת הימים עלו רוב העולים מאסיה ואפריקה ואילו לאחר המלחמה — מאירופה ואמריקה. נוסף על כך ניכרת עלייה ברמה המקצועית של העולים. קבוצת בעלי המקצועות החופשיים והטכניים מהווה כמחצית מכלל בעלי משלח יד, מבין העולים בשנים 1969 ו-1970, לאחר שבשנים 1961-1966 הם היוו שליש בלבד. נוסף על הגידול בהון האנושי שצויין לעיל, גדלו גם העברות ההון של העולים.

ב. האוכלוסייה בגיל העבודה וכוח העבודה האזרחי

האוכלוסייה בגיל העבודה גדלה ב-1970 ב-2.8 אחוזים, שיעור דומה לזה שנרשם בכלל האוכלוסייה הממוצעת. בשנות השישים היה הגידול באוכלוסייה בגיל העבודה מהיר מהגידול בכלל האוכלוסייה, בגלל הירידה המתמדת שחלה בשנות החמישים והשישים בשיעור הילודה; הגידול באוכלוסייה בגיל העבודה שיקף אז את שיעורי הילודה הגבוהים של ראשית שנות החמישים. בשנותיים האחרונות, 1969 ו-1970, כאשר, חלה כאמור, התאוששות בשיעור הילודה, שוב דומה הגידול בכלל האוכלוסייה לגידול באוכלוסייה בגיל העבודה.

לוח ט' - 3

שיעור ההשתתפות בכוח העבודה האזרחי הישראלי לפי מין וגיל, 1965 עד 1970 *

(אחוזים)

65+	64-55	54-35	34-18	17-14	כל הגילים	
						סך הכול
22.3	58.8	62.8	57.0	32.8	52.8	1965
23.8	57.9	63.4	58.1	31.3	53.1	** 1966
21.4	55.4	62.1	54.8	26.9	50.4	1967
18.3	54.9	62.3	55.1	28.3	50.3	1968
20.2	56.6	63.1	53.9	25.2	50.1	1969
19.5	55.1	62.8	53.2	22.8	49.3	1970
						גברים
39.7	91.0	96.4	76.2	38.1	76.1	1965
41.1	90.3	96.5	76.1	36.0	75.5	** 1966
37.1	88.1	95.4	71.7	30.7	72.1	1967
32.6	86.5	95.3	72.5	32.4	71.8	1968
35.0	89.0	95.4	68.6	29.2	70.4	1969
33.9	88.5	94.9	66.7	27.3	69.2	1970
						נשים
(6.0)	22.9	30.9	37.5	27.1	29.4	1965
6.7	23.5	32.2	39.6	26.3	30.6	** 1966
(5.6)	21.2	31.0	37.2	23.0	28.6	1967
(4.5)	21.6	31.5	37.2	24.0	28.8	1968
5.7	23.0	33.1	38.7	21.0	29.7	1969
5.0	22.1	32.9	39.1	18.1	29.3	1970

* החל מ-1968 כולל ירושלים המזרחית.

** הנתונים לגבי 1966 הינם נתונים בלתי מתוקנים. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה פרסמה תיקון לשיעור ההשתתפות הכללי, אך הואיל והתיקון לא נעשה לכל קבוצת גיל בנפרד מופיעים לגבי 1966 נתונים בלתי מתוקנים.
ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם.

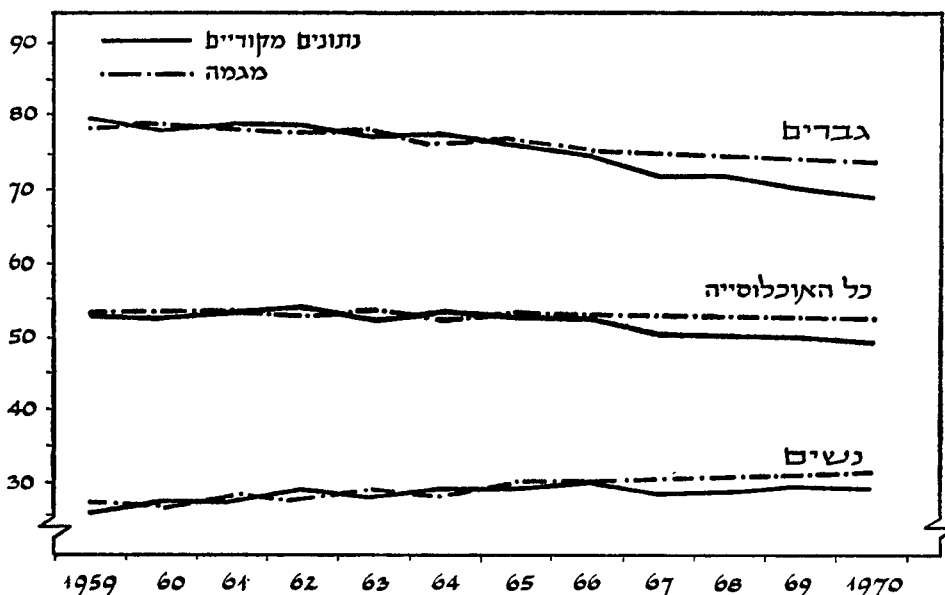
מספר השייכים לכוח העבודה האזרחי עלה ב-1970 ב-1.1 אחוז, בשעה שהאוכלוסייה בגיל העבודה עלתה ב-2.8 אחוזים. תופעה זו התבטאה בירידת שיעור ההשתתפות בכוח העבודה האזרחי, משיעור של 50.1 אחוזים ב-1969 ל-49.3 אחוזים ב-1970. כזכור, היה שיעור ההשתתפות בכוח העבודה האזרחי יציב למדי עד 1965 ונע סביב 53.2 אחוזים. ב-1966 ובעיקר ב-1967 ירד

שיעור ההשתתפות ירידה רבה, שהוסברה¹ ביציאה של מובטלים ממעגל מחפשי העבודה, לאחר שהתייאשו מלמצוא עבודה בתנאים של אבטלה רבה. למרות הירידה שחלה בשיעור האבטלה ב־1968, 1969 ו־1970, עד כדי שיעור אבטלה המתיישב עם מצב של תעסוקה מלאה, לא התאושש שיעור ההשתתפות אלא להפך, אף המשיך לרדת במידת מה. ניתוח שיעורי ההשתתפות לפי גיל ומין מורה, שעיקר הירידה בשיעור ההשתתפות, לעומת התקופה שלפני המיתון, מתרכזת אצל בני 14 עד 17 ואצל גברים גם בגיל 18 עד 34. יש בכך ביטוי, כנראה, לעלייה שחלה בשיעורי הלמידה בבתי ספר ובמספר המשרתים בצבא החובה והקבע. הירידה בשיעור ההשתתפות אצל בני 14-17 ואצל הגברים בני 18-34 מסבירה כ־3 אחוזים מהירידה בשיעור ההשתתפות הכללי בין 1965 ל־1970 (ב־1965 היה שיעור ההשתתפות 52.8 אחוזים). 0.2 אחוז נוספים מוסברים ע"י שינוי בהרכב הגילים ועוד כ־0.2 אחוז, ע"י צירוף אוכלוסיית ירושלים המזרחית, בה שוררים שיעורי השתתפות נמוכים מאשר בשאר המשק.

דיאגרמה ט' 1

שיעורי ההשתתפות בכוח העבודה הישראלי לפי מין, מ־1959 עד 1970 *

(אחוזים)

* קו המגמה בשנים 1960-1965 — לפי ממוצעים נעים של שלוש שנים; בשנים 1966-1970 — חיוץ לפי הסטייה השנתית הממוצעת.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם.

3. התעסוקה בכלל המשק

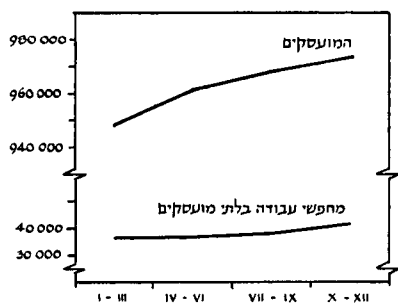
מספר המועסקים הישראליים גדל ב־1970 בכ־1.8 אחוז לעומת השנה הקודמת, ואילו מספר המועסקים מכל המקורות, כלומר מספר המועסקים הישראליים בתוספת מספר המועסקים מהשטחים, גדל ב־2.9 אחוזים. הגידול במספר המועסקים הישראליים התאפשר הן בגלל גידול של 1.1 אחוז

¹ ראה בנק ישראל, דין וחשבון 1967, פרק ט'.

בכוח העבודה האזרחי והן בגלל ירידה בשיעור האבטלה. המועסקים מהשטחים המוחזקים שנוספו בשנה זאת היו, כנראה, יותר משליש מכלל תוספת המועסקים במשק. ב-1970 הפך להיות היצע העבודה, הן היצע העובדים מישראל והן היצע העובדים מהשטחים, למגבלה אפקטיבית יותר לגידול במספר המועסקים מאשר בשנים הקודמות. ב-1969 גדל, כזכור, מספר המועסקים הישראליים בכ-4 אחוזים ומספר המועסקים מכל המקורות גדל ב-5 אחוזים. הדבר התאפשר בגלל היצע גמיש

למדי של עובדים, הן ישראלים — כתוצאה מהאבטלה שנותרה עדיין מ-1968 — והן עובדים מהשטחים. נוסף על כך היה, כנראה, הגידול בביקוש לעובדים נמוך ב-1970 מאשר בשנה הקודמת. מספר שעות העבודה של המועסקים הישראליים גדל בשעור נמוך במקצת מאשר הגידול במספר המועסקים, 1.4 אחוז ו-1.8 אחוז בהתאמה, בגלל ירידה במספר שעות העבודה למועסק, ירידה הבולטת במיוחד על פני השנה. מרבית הירידה בשעות העבודה למועסק נובעת מגידול רב במספר הנעדרים זמנית מעבודתם (עקב מחלה, חופשה ומילואים).

דיאגרמה ט'-2
המועסקים ומחפשי העבודה הבלתי מועסקים, 1970 *

* הנתונים אינם כוללים את כוח העבודה מהשטחים המוחזקים.
ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם.

כמו ב-1969 כן גם ב-1970, חל גידול רב יותר במספר השכירים מאשר במספר הלא שכירים. תופעה זו אופיינית במשק הישראלי לתקופות של צמיחה, תוך תעסוקה מלאה.

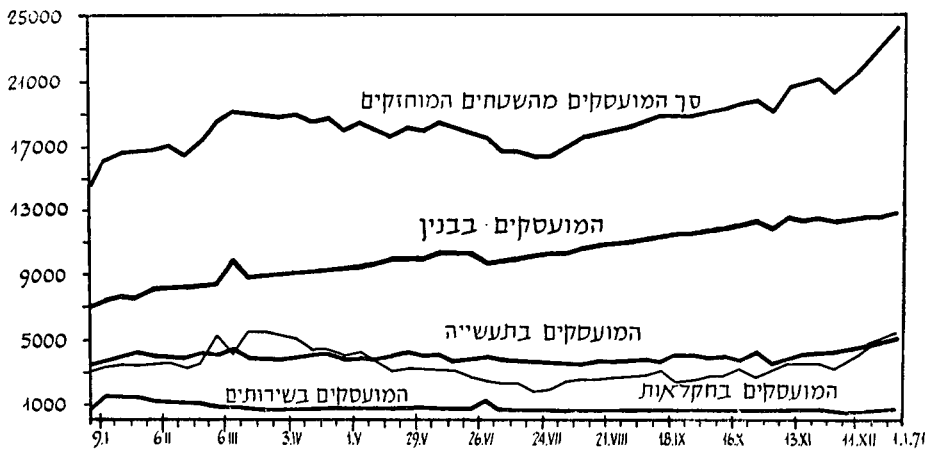
א. התעסוקה מהשטחים

ב-1970 הסתכם מספר המועסקים מהשטחים ב-22 אלף בממוצע שנתי, לעומת 12 אלף בשנה הקודמת.¹ אולם במשך 1970 ניכרת האטה בגידול מספר המועסקים מהשטחים. הגידול במספר המועסקים מהשטחים הסתכם בכ-50 אחוזים במחצית השנייה של 1969, לעומת המחצית הראשונה של אותה שנה. במחצית הראשונה של 1970 עלה שוב מספר המועסקים מהשטחים בכ-50 אחוזים, לעומת המחצית השנייה של 1969, ואילו הגידול בין שני חצאי השנה של 1970 היה כ-10 אחוזים בלבד. התפתחות זאת מהווה, כנראה, אינדיקטור לכך שהגידול בביקוש לעובדים הואט במרוצת 1970. על ההאטה בגידול הביקוש נוספה, כנראה, גם מגבלה מצד ההיצע. מספר המועסקים מהשטחים בישראל ב-1970 מהווה כ-13 אחוזים מכלל המועסקים מהשטחים, הן בשטחים עצמם והן בישראל. עד 1970 חל גידול מתמיד ורב במספר המועסקים מהשטחים, אך נראה, שכל שאחוז המועסקים בישראל גדל, קשה יותר ויותר להגדיל את מספר המועסקים מהשטחים. הסיבות לכך הן חברתיות ופוליטיות, ההרכב המקצועי של כוח העבודה בשטחים וכן אי הנוחות בעבודה במרחקים גדולים ממקום המגורים. בתנאים אלה עלול גידול נתון בביקוש להשפיע בכיוון של גידול בשכר יותר מאשר בכיוון של גידול במספר המועסקים.

התחלקות המועסקים מהשטחים לפי ענפים מורה, שמאז הרביע האחרון של 1969 (אין קיימים נתונים מהימנים על ההתחלקות הענפית לפני כן) הולך וגדל משקל המועסקים מהשטחים בבנייה.

¹ על מספר המועסקים מהשטחים קיימת אינפורמציה ממקורות סקרי כוח האדם בשטחים, סקרי החגורה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ומדיווחים שוטפים של שירות התעסוקה. קיימים הבדלים ניכרים בין המקורות השונים בדבר מספר המועסקים מהשטחים. המספרים דלעיל הם אומדן של בנק ישראל. ראה גם כלכלת השטחים המוחזקים במחצית הראשונה של 1970, בנק ישראל, מחלקת המחקר, ירושלים 1970, וכן: כלכלת השטחים המוחזקים, 1970 (יופיע בקרוב).

המועסקים מהשטחים בישראל לפי ענפים, 1970

ה מקור : שירות התעסוקה, נתונים שבועיים.

מועסקים אלה היוו בתחילת 1970 קצת פחות ממחצית מכלל המועסקים מהשטחים, ואילו ברביע האחרון של השנה הם היוו כ-60 אחוזים מכלל המועסקים מהשטחים. מספר המועסקים בתעשייה, בחקלאות ובשירותים יציב למדי במשך כל השנה, עם מגמת גידול בחקלאות ובתעשייה בסוף השנה; כנראה מסיבות עונתיות. עובדה ראויה לציון היא שב-1970 היו המועסקים מהשטחים כ-2 אחוזים מכלל המועסקים בישראל. ברוב הענפים היה משקלם נמוך, ואילו בענף הבנייה הגיע משקלם לכ-15 אחוזים מכלל המועסקים.

4. השכר בכלל המשק

השכר לשכיר ישראלי עלה ב-1970 בכ-9 אחוזים בהשוואה לשנה הקודמת, לעומת 5 אחוזים ב-1969. השכר לשעת עבודה עלה בכ-10 אחוזים, בהשוואה ל-4 אחוזים בשנה הקודמת.¹ נתונים אלה משקפים את העלייה בשכר ברוטו ששולם ישירות לעובדים. נוסף על השכר הזה יש למעביד הוצאות נוספות על עבודה, המוכרות בשם הכולל, הוצאות גלויות. אם חלים שינויים באחוז ההוצאות הגלויות מכלל ההוצאות על עבודה, אין שיעור השינוי בשכר מבטא את השינוי בהוצאות על עבודה. בדרך כלל אין קיימים נתונים על גודל ההוצאות הגלויות, אולם עד 1969 ועד בכלל, ניתן היה להניח, שהשינוי בהוצאות הגלויות דומה לשינוי בהוצאות הישירות. לפיכך ביטא השינוי בהוצאות הישירות את כלל השינוי בהוצאות העבודה. ב-1970 חלו העלאות גדולות בשיעורי התשלומים שהמעבידים חייבים בהם לביטוח הלאומי, כך שהשינוי בכלל ההוצאות על עבודה היה ב-1970 גבוה במידה ניכרת מהשינוי בשכר ששולם ישירות.² לפי אומדן של הלשכה

¹ נתוני הביטוח הלאומי, המהווים את הבסיס העיקרי להערכות בדבר עליות השכר, מורים, בדרך כלל, על עלייה קטנה יותר בשכר ב-1970, מאשר העלייה המתקבלת מנתונים ענפיים המצויים בכמה ענפי משק.
² לגבי ענף התעשייה קיימים נתונים מסקרי התעשייה על התשלומים הישירים ועל כלל ההוצאות העבודה למספר רב של שנים. בדיקת נתונים אלה הראתה, שבשנים 1960 עד 1966 עלו כלל ההוצאות על עבודה לשכיר בשיעור גבוה בחצי אחוז בממוצע שנתי מהעלייה בשכר לשכיר. אם נניח, שתופעה זו היתה כללית ולא מיוחדת לענף התעשייה בלבד, היו גם עליות הוצאות העבודה, שנמדדו בעבר ע"י עליות השכר מוטות מטה, במידה שיש להתחשב בה.

המרכזית לסטטיסטיקה, עלו כלל ההוצאות על עבודה לשכיר, או לשעת עבודה, בכ-4 אחוזים מעל לעלייה הממוצעת בשכר, כלומר ב-13-14 אחוזים בהתאמה.

לוח ט' 4

מספר השכירים, שעות העבודה לשכיר, שכר לשכיר ושכר לשעת העבודה, 1968 עד 1970

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת	1970 *	1969	1968	
1970	1969			
(אחוזים)				
4.0	8.8	808.9	778.1	715.4
-1.0	1.3	39.6	40.0	39.5
9.1	5.2	683	626	595
2.9	2.6	683	664	647
10.2	3.7	3.98	3.61	3.48
3.9	1.3	3.98	3.83	3.78

* נתוני הביטוח הלאומי ל-1970 נאמדו על סמך נתון ארעי לחודש דצמבר.
ה מקור: שורה (1) ו- (3) נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ממקורות הכיסוח הלאומי. שורה (2) הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה — פקרי כוח אדם. הנתונים משני המקורות אינם כוללים את המועסקים מהשטחים. בשורה (4) ו- (6) ניכוי המחירים נעשה לפי מודד המחירים לצרכן. שורה (5) — התקבלה ע"י חלוקת שורה (3) במספר שעות העבודה לשכיר, לפי פקרי כוח אדם.

העלייה בשכר ב-1970, ובמיוחד העלייה בהוצאות על עבודה, דומה לעליות השכר שהתקיימו בשנים 1961 עד 1965, שהיו שנים של צמיחה תוך תעסוקה מלאה. כזכור, היו עליות השכר ב-1967 עד 1969 נמוכות מהעלייה שחלה בתוצר הלאומי הנקי במחירי גורמי הייצור לשעת עבודה, במחירים שוטפים. אולם תופעה זו ארעה לאחר שב-1965, ובעיקר ב-1966, עלה השכר לשעת עבודה במידה רבה מעבר לעלייה בתוצר לשעת עבודה.

ב-1969 עלו הרווחים במידה רבה, ובגלל עליית השכר המתונה יחסית בשנים 1968 ו-1969 נוצרו לחצים לעליות שכר, לקראת חידוש הסכמי העבודה ב-1970. על מנת למנוע עליות שכר גדולות מדי שיביאו לעליית מחירים, ירעו את מצב מאזן התשלומים ויגדילו בשיעור רב את הצריכה הפרטית, הוסכם בין הממשלה, ההסתדרות והתאחדות בעלי התעשייה על "עסקת חבילה". כתוצאה מ"עסקת החבילה" עלו הוצאות העבודה בכ-13-14 אחוזים. מתוך זה נבעו 3 אחוזים מתשלום פיצוי על התייקרות, בשיעור 4 אחוזים משכר היסוד עד לתקרה של 700 ל"י; 4 אחוזים נבעו מן העלייה בשכר הכולל; 5 אחוזים כתוצאה מהגדלת ההפרשות לביטוח הלאומי ואחוז אחד בערך כתוצאה מקניית איגרות חוב של המעבידים בשיעור של 4 אחוזים מהשכר¹. עליות הוצאות העבודה כתוצאה מ"עסקת החבילה" התרחשו, כנראה, בעיקרן במחצית הראשונה של השנה. עליות אלה

¹ בחישוב ההוצאה הנוספת שיש למעבידים כתוצאה מקניית איגרות חוב, יש להתחשב בהפרש בין אומדן הריבית שהמעבידים משלמים על הלוואות שהם לווים או מלווים (פיקדונות, איגרות חוב) לבין הריבית על איגרות החוב שהם חייבים לקנות.

לוח ט' 5

השינויים השנתיים בשכר לשעת עבודה ובתוצר לשעת עבודה, 1964 עד 1970

(אחוזים)

השינוי השנתי הממוצע* מ-1964 עד 1970	מ-1969 ל-1970	מ-1968 ל-1969	מ-1967 ל-1968	מ-1966 ל-1967	מ-1965 ל-1966	מ-1964 ל-1965	
13.4	15.2	12.7	18.8	4.1	9.0	21.4	1. השינוי בתוצר הלאומי הנקי, במחירי גורמי הייצור, במחירים שוטפים
13.9	20.1	12.6	10.6	1.9	15.0	24.8	2. השינוי בסך תשלומי השכר
3.3	2.2	6.7	16.9	-5.5	-0.8	1.4	3. השינוי במספר שעות העבודה של המועסקים הישראלים
4.4	2.9	10.1	19.2	-5.8	-0.7	2.3	4. השינוי במספר שעות העבודה של השכירים הישראלים
9.7	12.7	5.4	1.6	10.2	9.7	19.6	5. השינוי בתוצר הנקי לשעת עבודה (3 : 1)
9.2	16.7	2.2	-7.3	8.1	16.0	22.0	6. השינוי בשכר לשעת עבודה (4 : 2)

* ממוצע גיאומטרי של שיעורי השינוי השנתיים.

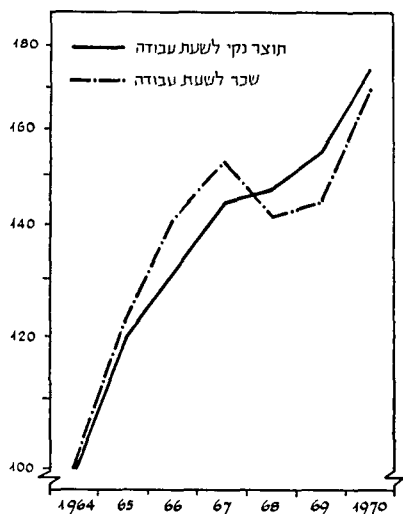
ה מקור : (1) תוצר לאומי נקי במחירי גורמי הייצור — הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי 1970 ועיבודי בנק ישראל.

(2) סך תשלומי השכר — כולל תשלומים נלווים : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

(3) שעות העבודה של המועסקים חושבו בצורה הבאה : (א) חישוב מספר המועסקים, כשמספר השכירים מקורו בנתוני הביטוח הלאומי, ואילו מספר הלא שכירים, מקורו בסקרי כוח אדם (הפחתנו מספר השכירים מכך כל המועסקים) ; (ב) הכפלת ממוצע שעות העבודה למועסק, לפי סקר כוח אדם, במספר המועסקים שנתקבל.

(4) שעות העבודה של השכירים — חושב ע"י הכפלת ממוצע שעות העבודה לשכיר, לפי סקרי כוח אדם, במספר השכירים לפי הביטוח הלאומי. נתוני הביטוח הלאומי ל-1970 חושבו על סמך נתון ארעי לחודש דצמבר.

מדד התוצר הלאומי הנקי * לשעת עבודה
והשכר לשעת עבודה, 1964 עד 1970

* במחירים שוטפים, במחירי גורמי הייצור.
כיוול חצי לוגריתמי.
המקור: ראה מקור ללוח ט' 5.

בהוצאות העבודה לא יכלו להיספג במלואן ללא ירידה רבה ברווחים, ולחצו, כנראה, לעליית מחירים. גם אם אין ודאות לקיומו של לחץ זה במוצק כלל משקי, בוודאי התקיים לחץ לעליית מחירים בענפים או במפעלים מסוימים. לחץ זה לא יכול היה להתבטא בעליית מחירים במחצית הראשונה של השנה, בגלל התחייבות המעבידים לא להעלות מחירים במסגרת "עסקת החבילה". במחצית השנייה של השנה, כאשר אופשר למעבידים להעלות מחירים, בגלל עליות המיסים שחלו באוגוסט, נמצא פורקן מסויים גם ללחץ לעליית מחירים, שנבע מעליות בהוצאות העבודה במחצית הראשונה של השנה (ראה גם פרק ו' לעיל). לאחר העלייה בהוצאות העבודה, במחצית הראשונה של השנה, ניכרת התייצבות מסוימת בהוצאות העבודה במרוצת המחצית השנייה, שניתן לייחס אותה, במידה מסוימת, להרפיית לחצי הביקוש אשר הסתמנה במרוצת 1970.¹

5. מדיניות השכר ותוספת היוקר

העלייה בשכר ב-1970 באה לאחר שנתיים של מדיניות הקפאת שכר. בשנת 1970 חל מועד

חידוש הסכמי השכר לשנים 1970 ו-1971. הועד הפועל של ההסתדרות הכללית החליט בינואר 1970 לתבוע עליות שכר בשיעור של 6-8 אחוזים במוצק ב-1970. על רקע תביעות אלה, באה בסוף ינואר 1970 "עסקת החבילה", או בשמה הרשמי, "ההסדר הכולל בין הממשלה, ההסתדרות ולשכת התיאום של הארגונים הכלכליים, בדבר מדיניות השכר, המחירים והמיסים לשנים 1970 ו-1971". "עסקת החבילה" קבעה עלייה בשיעור 4 אחוזים בשכר היסוד, עד לתקרה של 700 ל"י, כפיצוי על התייקרות, החל מינואר, ותוספת שכר בשיעור 4 אחוזים מהשכר הכולל, עם חידוש הסכמי העבודה. כתוצאה מכך גדלו הוצאות השכר בשיעור של כ-7 אחוזים. נוסף על כך, קבעה "עסקת החבילה", שהמעסיקים יגדילו את התשלומים לביטוח הלאומי בשיעור של כ-5 אחוזים מהשכר, הן ע"י העלאת שיעורי התשלום והן ע"י העלאת התקרה לשכר החייב בתשלומים אלה, כל זאת החל מאפריל. כן הסכימו המעבידים לרכוש איגרות חוב בשיעור 4 אחוזים מתשלומי השכר, שגם בהן יש אלמנט של הוצאות עבודה, הואיל והריבית המשולמת על איגרות אלה נמוכה, כנראה, מהריבית שהמעבידים נדרשים לשלם על הלוואות שהם לוקחים למימון עסקם או במידה שהם מלווים, מהריבית על פיקדונותיהם או על איגרות חוב שהם רוכשים. "עסקת החבילה" העלתה אפוא את הוצאות המעבידים בכ-13-14 אחוזים. הואיל וחלק מהעליות בהוצאות העבודה חל באפריל (ההפרשות לביטוח הלאומי) וחלק אחר במרוצת השנה, בהתאם למועד החתימה על הסכמי השכר בכל מפעל, התבטאה "עסקת החבילה" בעלייה שנתית ממוצעת של כ-10 אחוזים בהוצאות העבודה לעומת 1969. 2-3 אחוזים נוספים מהעלייה הממוצעת ב-1970 מוסברים ע"י העלייה בשכר במרוצת 1969; במלים אחרות, כבר בתחילת 1970 היה השכר הממוצע גבוה בגלל גורם זה ב-2-3 אחוזים, בהשוואה לשכר

¹ האמור כאן מתבסס על נתונים חודשיים ממקורות הביטוח הלאומי; נתונים ארעיים שלא תוקנו עד פרסום דו"ח זה.

השנתי הממוצע ב-1969. הנה כי כן מוסבר חלק גדול מעליית ההוצאות על עבודה לשכיר שחלה ב-1970 בהשוואה ל-1969, ע"י מגמת הגידול בשכר ב-1969 ובעיקר ע"י העלאת הוצאות העבודה, בהתאם ל"עסקת החבילה". ב-1969, כוכור, לא חלו כמעט העלאות בתעריפי השכר וכן לא שולמה תוספת יוקר, ואילו השכר לשכיר עלה בשיעור של כ-5 אחוזים. אותה תופעה ארעה גם ב-1968, אם כי במידה פחותה יותר. הלהצים להעלאת השכר שפעלו ב-1968 וב-1969 בשווקים אחדים—כנראה, בעיקר בשווקים של עובדים מקצועיים—מצאו את ביטויים בוחילת שכר גדולה יחסית. ב-1970, לעומת זאת, כאשר חלו העלאות שכר מוסדיות, היתה, כנראה, זחילת השכר מצומצמת יותר, שכן העלאות השכר המוסדיות היו גבוהות מספיק (ובמקרים מסוימים אפילו יותר מכך) על מנת לשקף את עליית הביקוש לעובדים שארעה באותה שנה. מכאן אין להסיק שב-1969 ו-1970 לא היו עליות שכר מעבר לשכר שדיווחו עליו. בגלל שיעורי המס הגבוהים על הכנסה גבר, כנראה, הלחץ מצד העובדים לקבלת העלאות שכר בצורה שאיננה נרשמת כשכר ואיננה חייבת לכן במס. הכוונה היא לאחזקת רכב, טלפון וכד'.

עליות השכר בעקבות "עסקת החבילה" הגדילו את הוצאות המעבידים, אך הגדילו במידה מועטה בלבד את הכנסות העובדים. כאמור, היתה החלטה של הועד הפועל לדרוש העלאות שכר ניכרות לפני שנחתמה "עסקת החבילה". מצד שני, בגלל הגידול החזוי בהוצאות הביטחון, נוצר הצורך למנוע עליות גדולות מדי בהכנסה הפנויה הריאלית, על מנת לרסן את הגידול בצריכה הפרטית.

הדרך שנבחרה למנוע עלייה גדולה מדי בהכנסה הפנויה הריאלית, היתה במסגרת "עסקת החבילה" ולא הטלת מיסי עקיפין, שהיתה הדרך האלטרנטיבית שנשקלה. מתוך כלל העלאות השכר, שולם במוזמן רק הפיצוי בעד התייקרות. תוספת השכר בשיעור של 4 אחוזים מהשכר הכולל שולמה באיגרות חוב ממשלתיות, לאחר ניכוי מס הכנסה החל על התוספת (עובדים הפטורים ממס הכנסה קיבלו תוספת זו במוזמן). תוספת תשלומי המעביד לביטוח הלאומי, שהגדילה גידול רב את הוצאות המעביד, לא שינתה גם היא את הכנסות העובד. כן יש להוסיף, שתשלומי הביטוח הלאומי של העובד הוגדלו וכן חויב העובד במילווה בטחון, גורמים המקטינים גם הם את ההכנסה הפנויה. לפי החלטה של המחלקה לאיגוד מקצועי, עמדה ההסתדרות לתבוע בראשית 1970 תשלום תוספת יוקר בשיעור 4.2 אחוזים, השיעור שבו עלה מדד המחירים הממוצע ב-1969, לעומת ינואר 1967. במקום זאת שולם, במסגרת "עסקת החבילה", פיצוי בעד התייקרות בשיעור של 4 אחוזים. בהתאם לכללים החלים על תוספת יוקר, הפיצוי על ההתייקרות פטור ממס הכנסה והוא ניתן עד לתקרה של 700 ל"י. העובדה, שהמשא ומתן על עליות בתעריפי השכר מתנהל באותו מועד שמחליטים על שיעור תוספת היוקר, מהווה התקדמות לעומת המצב שהסדר תוספת היוקר והמשא ומתן על שכר היסוד התנהלו במישורים נפרדים. כך קרה בעבר, שבגלל האוטומטיות של הסדר תוספת היוקר, שולמה תוספת יוקר גם כאשר המחירים עלו בעקבות העלאת השכר.¹

6. התעסוקה והשכר בענפי המשק הראשיים²

ב-1970 נמשכה מגמת השינוי בהרכב הענפי של המועסקים שנמצאה ב-1969: נמשכה הירידה במספר המועסקים בחקלאות ועלה במיוחד מספר המועסקים בתעשייה ובמידה פחותה הוא עלה בבנייה. מגמה זו הנה אופינית לשנים של צמיחה, תוך תעסוקה מלאה, והיא נמצאה גם בשנים 1961 עד 1965.

¹ דיון על כך ראה: בנק ישראל, דיון וחשבון 1969, פרק ט'.

² ב-1970 שונה סיווג ענפי הכלכלה, דבר המגביל את ההשוואה בין המועסקים והשכר בענפים השונים, לעומת שנים קודמות. אמנם נתוני 1968 ו-1969 עובדו מחדש, בהתאם לסיווג הענפי של 1970, אבל העיבוד בסקרי כוח האדם, נעשה בהתאם למפתח מעבר גולמי, המבוסס על הרביעי הראשון של 1970, לכן עדיין קיימים קשיים בהשוואת הנתונים של 1970 לנתוני השנים הקודמות.

קיים, בדרך כלל, קשר בין הגידול במספר המועסקים, הגידול בתוצר והגידול בשכר. ענפים בהם גדל התוצר יותר מהגידול הממוצע, מצטיינים גם בגידול גבוה במיוחד במספר המועסקים ובשכר. הקשר בין הגידול בתוצר לגידול במספר המועסקים ברור למדי: גידול רב בתוצר מבטא גידול רב בביקוש באותם ענפים. גידול זה בביקוש מתבטא בשוק העבודה בגידול ביקוש לעובדים, שתוצאתו גידול רב במספר המועסקים. פחות ברור המעבר מהגידול בביקוש לעובדים לגידול בשכר בענף. הסיבה לכך היא, שהחלוקה בין סוגי עובדים שונים אינה זהה לחלוקה בין עובדי ענפים שונים. עובדה זאת בולטת בעיקר אצל העובדים הבלתי מקצועיים. עלייה בביקוש לעובדים בלתי מקצועיים בענף הבנייה, למשל, תעלה את שכרם של כלל העובדים הבלתי מקצועיים ולא דווקא של העובדים הבלתי מקצועיים בענף הבנייה בלבד. עם זאת, יש קשר, בעיקר במקצועות ספציפיים יותר, בין משלח היד והענף, ואז גידול בביקוש לעובדים בענף מסוים, יתבטא בגידול בשכר באותו ענף. גם בשוק העובדים הבלתי מקצועיים, תהליך ההתאמה של השכר בין העובדים בענפים השונים דורש זמן, ולכן, בשלב הראשון, יש, כנראה, קשר בין הגידול בביקוש לעובדים בענף, לבין הגידול בשכר באותו ענף.

לוח ט' - 6

המועסקים לפי הענף הכלכלי, 1968 עד 1970 *

(אחוזים)

העלייה או הירידה (-) השנתית הממוצעת		המועסקים לפי הענף			
בין 1969 ל-1970	בין 1968 ל-1969	1970	1969	1968	
-7.1	-3.2	8.8	9.7	10.4	חקלאות, יעור ודיג
3.1	4.0	24.3	24.0	24.0	תעשייה (כריה וחרושת)
6.6	-8.6	1.2	1.1	1.3	חשמל ומים
5.4	4.2	8.3	8.1	8.0	בנייה ועבודות ציבוריות
-0.1	4.0	13.0	13.3	13.2	מסחר, שירותי אוכל וארוח
-3.5	9.3	7.5	7.9	7.5	תחבורה, אחסנה וקשר
2.5	9.2	5.2	5.1	4.9	פיננסים ושירותים עסקיים
7.7	4.2	24.0	22.7	22.6	שירותים ציבוריים
-3.9	4.4	7.7	8.1	8.1	שירותים אישיים
1.8	3.8	100.0	100.0	100.0	סך הכול
17.4	34.9	963.2	945.8	910.9	סך הכול (אלפים)

* לפי סיווג 1970.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם 1970.

ב-1969 היה הגידול במספר המועסקים רב במיוחד באותם ענפים שבהם התרכזו לחצי הביקוש ובאותם ענפים חלו גם עליות השכר הגבוהות ביותר. תופעה זו נשנתה גם ב-1970. הגידול בביקוש למוצרים ושירותים התרכזו במיוחד בענפי התחבורה, התעשייה והבנייה. כאמור, חלו בענף התעשייה ובענף הבנייה עליות גדולות מהעלייה הממוצעת במספר המועסקים. לגבי ענף התחבורה, קיימים נתונים סותרים, ממקורות שונים: סקרי כוח האדם מורים על ירידה, ואילו נתוני הביטוח הלאומי מורים על עלייה קרובה לעלייה הממוצעת במספר השכירים בתחבורה. גם השכר בשלושת הענפים האלה עלה יותר מהעלייה הממוצעת במשק.

מספר השכירים, השכר החודשי והשכר לשעת עבודה, לפי ענפי המשק*, 1970, והשינויים מ-1968 עד 1970

השכר לשעת עבודה			השכר החודשי הממוצע לשכיר			מספר השכירים		
העלייה או הירידה (-) השנתית הממוצעת			העלייה או הירידה (-) השנתית הממוצעת			העלייה או הירידה (-) השנתית הממוצעת		
1970			1970			1970		
מ-1969 ל-1970	מ-1968 ל-1969		מ-1969 ל-1970	מ-1968 ל-1969		מ-1969 ל-1970	מ-1968 ל-1969	
(אחוזים)	(ל"י)		(אחוזים)	(ל"י)		(אחוזים)	(אלפים)	
9.5	8.7	2.19	7.8	8.1	375	-1.4	-9.2	41.1
10.3	3.4	3.64	9.6	5.6	665	4.8	13.8	225.1
4.4	3.9	4.96	5.5	3.1	942	-1.1	4.8	8.6
14.9	5.0	3.86	15.2	7.0	705	3.2	10.1	65.1
12.1	6.4	3.53	11.3	6.4	631	3.1	13.9	70.2
12.0	7.2	5.51	11.4	8.9	998	3.8	9.3	55.1
2.1	2.6	4.36	4.1	2.8	764	9.8	10.6	56.0
9.1	1.5	4.32	7.2	2.6	687	2.7	6.7	256.2
13.0	2.7	3.38	11.0	4.5	486	12.1	5.2	31.5
10.2	3.7	3.98	9.1	5.2	683	4.0	8.8	808.9

* לפי סיווג 1970.

ה מקור: מספר השכירים ותשלומי השכר — נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ממקורות הביטוח הלאומי. נתוני 1970 הם על סמך נתון ארעי לחודש דצמבר. ממוצע שעות העבודה לשכיר — הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם. הנתונים משני המקורות אינם כוללים את המועסקים מהשטחים.

7. האבטלה

בשנת 1970 הגיע המשק לתעסוקה מלאה, לאחר ששיעור האבטלה היה בירידה מתמדת, מאז המחצית השנייה של 1967. שיעור האבטלה היה ב-1970 3.8 אחוזים, כמו בשנות הגיאות 1961 עד 1965. שיעור אבטלה של תעסוקה מלאה הושג כבר בראשית 1970, כך שהתעסוקה המלאה שררה במשך כל השנה. בשנת 1969 הושלם מחזור עסקים שהחל ברביע האחרון של 1965, כאשר האבטלה החלה לעלות. שיעור האבטלה עלה בהתמדה מאז, עד לשיא של 11.4 אחוזים מכוח העבודה האזרחי, במחצית הראשונה של 1967. מהמחצית השנייה של 1967 נמצא שיעור האבטלה בירידה, עד הגיעו, כאמור, לשיעור אבטלה המתיישב עם תעסוקה מלאה, בראשית 1970.

לוח ט' 8

האבטלה הרשומה והמועסקים בעבודות יזומות, 1962 עד 1970

ממוצע יומי של המועסקים בעבודות יזומות*	ממוצע יומי של כל המובטלים	ממוצע יומי של מובטלים (נוצר)	ממוצע יומי של מובטלים (מבוגרים)	
(4)	(3)=(1)+(2)	(2)	(1)	
2,481	5,181	1,372	3,809	1965-1962
3,830	9,993	2,063	7,930	1966
12,635	15,738	2,213	13,525	1967
5,245	6,903	1,194	5,709	1968
1,542	3,145	750	2,395	1969
**1,085	2,211	616	1,595	1970
(ממוצעים חצי-שנתיים)				
1,771	3,414	664	2,750	VI-I 1969
1,315	2,875	836	2,039	XII-VII 1969
1,136	2,042	455	1,587	VI-I 1970
***982	2,380	778	1,602	XII-VII 1970
(אחוזים)				
העלייה או הירידה (-)				
-29.6	-29.7	-17.9	-33.4	ממוצע 1970 לעומת 1969
מחצית שנייה לעומת				
-13.6	16.6	71.0	0.95	מחצית ראשונה 1970

* העובדים יום מלא.

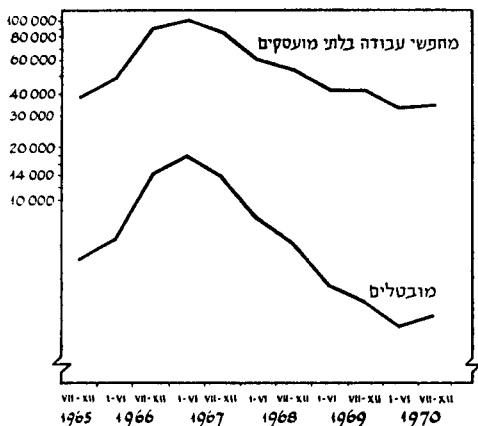
** ממוצע של 9 חודשים.

*** ממוצע יולי-ספטמבר.

ה מקור : מובטלים : שירות התעסוקה, דוחות סטטיסטיים ; עבודה יזומה : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירחונים ושנתונים סטטיסטיים.

נוסף לנתון על שיעור האבטלה, שמקורו בסקרי כוח האדם, קיים אינדיקטור שני למצב האבטלה, והוא הממוצע היומי של המובטלים, שמקורו ברישום המובטלים בשירות התעסוקה. לפי אינדיקטור זה, הגיע המשק לרמת אבטלה הקיימת בזמן תעסוקה מלאה, כלומר לרמת אבטלה

האנדיקטורים להיקף האבטלה: הממוצע היומי של המובטלים ומחפשי העבודה הבלתי מועסקים, 1965 עד 1970

כיוול חצי לוגריתמי.

המקור: הממוצע היומי של מובטלים: שירות התעסוקה, דו"חות סטטיסטיים. מחפשי עבודה בלתי מועסקים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם.

שאפיינה את השנים 1962 עד 1965, כבר ב-1969 ולא ברבע הראשון של 1970, כפי שניתן להסיק מנתוני סקרי כוח האדם. הממוצע היומי של המובטלים (מבוגרים ונוער) היה ב-1962-1965 5,180 בממוצע שנתי, ב-1969 היה המספר 3,145 וב-1970 — 2,211. נראה, שהסיבה לירידה הגדולה בממוצע היומי של המובטלים, לעומת השנים 1962 עד 1965, נעוצה במספר שינויים אירגוניים בשירות התעסוקה, שנסקרו בדו"ח בנק ישראל 1969. כתוצאה משינויים אלה, מתעוררים קשיים בהשוואות נתוני שירות התעסוקה, החל מסוף 1968 או ראשית 1969, לתקופה הקודמת. נוסף על כך, הוחל, כנראה, לקראת סוף 1970 לערוך את רישום האבטלה בדיוק רב יותר לקראת היכנסו לתוקף של חוק הביטוח נגד אבטלה. כוונת משרד העבודה היתה למנוע הצטברות ימי אבטלה ללא הצדקה, דבר שיהווה בסיס לתביעת דמי אבטלה לפי החוק. לפני כן היה רישום ימי האבטלה ליברלי יותר.

גם בזמן של תעסוקה מלאה, כפי ששררה ב-1970, קיימים מספר סוגי אבטלה, שהטיפול בהם אינו יכול להיעשות באמצעות מדיניות פיסקלית, מוניטרית או ע"י הרחבת הביקוש הממשלתי, אלא באמצעים ספציפיים לכל סוג אבטלה. הכוונה היא לאבטלה חיכוכית, אבטלה עונתית, אבטלה אזורית ואבטלה מבנית. אבטלה חיכוכית נובעת מאיבוד זמן הכרוך בחיפוש עבודה בעת המעבר ממשרה אחת לשנייה, גם כשקיימות משרות פנויות. אבטלה עונתית נוצרת כאשר יש ירידה עונתית בביקוש לעובדים (עם סיום הקטיף, למשל) או עלייה עונתית בהיצע העובדים (עם סיום הלימודים בבתי הספר, למשל). אבטלה אזורית נובעת מביקוש לא מספיק, המתרכז באזורים מסוימים בלבד. אבטלה מבנית נוצרת כאשר השכר של סוגי עובדים מסוימים גבוה משכר של שיווי משקל; בשכר זה נותרים עובדים ללא עבודה.

בשנת 1970 כמו ב-1969 לא התקיימה כמעט בעיה של אבטלה אזורית. אזור הצפון ואזור הדרום, שהיו מוקדים לאבטלה במחצית הראשונה של שנות השישים, הגיעו גם הם לתעסוקה מלאה, לאחר מלחמת ששת הימים. תחילה — אזור הדרום, ולאחר מכן — אזור הצפון. הדבר אירע בעקבות הבשלת השקעות, שבוצעו באזורים אלה במשך כל שנות השישים ובעקבות הביקוש הבטחוני באזורי הגבול הסמוכים.

בשנת 1970 חוסלה העבודה היוזמה. העבודות היוזמות מילאו בישראל תפקיד של הגדלת ביקוש בזמני אבטלה כללית, כמו בתקופת העלייה ההמונית בשנות החמישים ובתקופת המיתון ותפקיד של הגדלת ביקוש באזורים שבהם שררה אבטלה, בעת ובעונה אחת עם תעסוקה מלאה ברוב המשק, כמו בשנים 1961 עד 1965.

עם חיסול האבטלה של חוסר ביקוש מצרפי מספיק והיעלמה של האבטלה האזורית, צמצם משרד העבודה במידה ניכרת את העבודות היוזמות ב-1969 וחסל אותן כליל ברבע האחרון של 1970.

¹ ראה: בנק ישראל, דין וחשבון, 1969, פרק ט'.

ממוצע יומי של מובטלים ושל מועסקים בעבודה יזומה, לאלף נפש לפי המחוזות*,
1965 עד 1970

התקופה	כל המחוזות	הצפון	חיפה	המרכז	תל-אביב	ירושלים	הדרום	סטיית תקן ממוצעת**
(ממוצע יומי של מובטלים)								
1965	1.3	2.1	1.4	1.1	0.6	1.3	1.8	0.38
1966	3.1	3.3	3.5	3.3	2.2	2.4	4.4	0.24
1967	5.1	6.2	6.7	4.8	4.3	4.0	4.4	0.20
1968	2.1	3.2	2.8	1.8	1.2	2.2	1.9	0.32
1969	0.8	1.1	1.1	0.8	0.4	1.2	1.1	0.39
1970	0.6	0.6	0.6	0.5	0.2	0.9	0.9	0.46
(ממוצע יומי של המועסקים בעבודה יזומה)								
1965	0.9	4.7	0.1	—	—	0.1	1.5	1.91
1966	1.5	5.4	0.5	0.6	0.1	0.3	3.7	1.37
1967	4.8	10.2	4.4	4.2	1.9	2.4	8.4	0.64
1968	1.9	6.8	1.4	0.5	0.3	2.3	1.8	1.16
1969	0.5	3.0	—	—	—	0.5	0.2	2.17
1970	0.4	2.2	—	—	—	0.1	0.2	2.15
(ממוצע יומי של מובטלים + ממוצע יומי של מועסקים בעבודה יזומה)								
1965	2.2	6.8	1.5	1.1	0.6	1.5	3.2	0.96
1966	4.5	8.7	4.0	3.9	2.3	2.7	8.1	0.57
1967	9.8	16.4	11.0	9.0	6.2	6.5	12.9	0.37
1968	3.9	9.9	4.2	2.3	1.6	4.5	3.7	0.63
1969	1.4	4.2	1.2	0.8	0.4	1.6	1.3	0.89
1970	0.9	2.8	0.7	0.5	0.2	1.1	1.0	0.92

* נתוני המובטלים והמועסקים בעבודה יזומה מיוחסים לאוכלוסייה בסוף השנה הקודמת.

** הסבר מפורט ראה בספח ט'.

*** הממוצע היומי של המועסקים בעבודה יזומה ב־1970 מתייחס ל־9 החודשים הראשונים של השנה בלבד.

מקורות: (1) אוכלוסייה לפי מחוזות: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 1970.
(2) ממוצע יומי של מובטלים, ממוצע יומי של מועסקים בעבודה יזומה: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירחונים סטטיסטיים.

8. יחסי עבודה

ב־1970 חלה תרעה ניכרת ביחסי העבודה. ביטוי בולט לכך נמצא בעלייה הניכרת במספר השביתות ובמספר ימי העבודה שאבדו למשק במשך שנה זו. במספר השביתות חל גידול של כ־43 אחוזים בהשוואה ל־1969, לעומת גידול של כ־14 אחוזים, ב־1969 בהשוואה ל־1968. במספר ימי השביתה חל גידול של כ־282 אחוזים. הסיבות העיקריות לכך הינן, כנראה, הרצון להפעלת לחץ לקראת חידוש הסכמי השכר,

מספר השביתות וימי העבודה שאבדו לפי סיבה, ענף ראשי * ואישור, 1968 עד 1970

העלייה או הירידה (-)		מספר ימי שביתה			העלייה או הירידה (-)		מספר השביתות		
מ-1969 ל-1970	מ-1968 ל-1969	1970	1969	1968	מ-1969 ל-1970	מ-1968 ל-1969	1970	1969	1968
(אחוזים)		(מספרים מוחלטים)			(אחוזים)		(מספרים מוחלטים)		
282.1	42.3	390,344	102,162	71,789	43.0	14.0	163	114	100
סך הכול									
השביתות לפי הסיבה									
545.4	172.8	328,745	50,936	18,671	93.2	25.7	85	44	35
תביעות שכר ודירוג									
-75.2	51.6	412	1,661	1,096	-22.2	-40.0	7	9	15
הלנת שכר									
-72.9	83.3	1,019	3,758	2,050	-33.3	9.1	8	12	11
פיטורי עובדים									
**—	**—	0	840	0	**—	**—	0	7	0
תביעה לשינויים בהגדרת תפקיד (סיווג)									
1,104.4	-84.3	13,550	1,125	7,183	62.5	60.0	13	8	5
הפרה או אי חתימה על הסכמי עבודה									
6.3	2.5	46,618	43,842	42,789	47.1	0.0	50	34	34
סיבות שונות והשביתות									
השביתות לפי הענף הראשי									
207.3	-29.3	69,616	22,652	32,039	55.2	-17.1	45	29	35
תעשייה (כולל מכרות ומחצבים)									
348.5	115.0	288,592	64,349	29,935	67.4	2.4	72	43	42
שירותים ציבוריים ועסקיים									
112.0	54.5	32,136	15,161	9,815	9.5	82.6	46	42	23
יתר הענפים									
השביתות לפי אישורן									
		80.2	52.9	61.9			46.0	43.6	47.9
אחוז השביתות שאושרו									
		19.8	47.1	38.1			54.0	56.4	52.1
אחוז השביתות שלא אושרו									
		100.0	100.0	100.0			100.0	100.0	100.0
סך כל השביתות									

* לפי סיווג 1960.

** לא מוגדר בגלל רמה של אפס שביתות ב-1968 וב-1970.

המקור: הוועד הפועל — המכון למחקר כלכלי וחברתי של ההסתדרות, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

מציאותו של המשק במצב של תעסוקה מלאה ורצון העובדים לשמור על רמת הכנסתם הפנויה הריאלית, נוכח עליית המחירים ועליית עול המיסים ומילווות החובה שהוטלו על הציבור. הסיבה העיקרית לשביתות היתה שכר עבודה ותשלומים גלויים. על רקע זה פרצו 85 שביתות (52 אחוזים מהשביתות) ובהן אבדו 84 אחוזים מסך כל ימי העבודה המושבתים. יש לציין, שלמעלה מ-50 אחוזים מימי השביתות ב-1970 נזקפים לחובת שביתת המורים התיכוניים. מספר השביתות וימי השביתה היו ב-1970 דומים לאלה של שנות הגיאות 1964 ו-1965, דבר המעיד גם הוא על כך שחזרנו למתיחות ביחסי עבודה, לאחר תקופת רגיעה בשנים 1967 עד 1969.